

А.І. Лугоўскі (Мінск)
**Рэалізацыя міжпрадметных сувязяў у сучаснай школе
(на матэрыяле беларускай і рускай літаратуры)**

У сучаснай школе праблема вывучэння сумежных прадметаў ва ўзаемасувязі стала актуальнай і важнай дыдактычнай ўмовай для забеспячэння вучняў сістэмнымі і дакладнымі ведамі. Знакаміты чэшскі дыдактык Я.А. Каменскі сцвярджаў: “Усё, што знаходзіцца ва ўзаемасувязі, павінна выкладацца ў такой сама сувязі” [3, с. 287]. Міжпрадметнасць стала адным з найважнейшых прынцыпаў навучання.

У педагагічнай тэрміналогіі з’явіліся такія паняцці, як *асноўны*, або *вядучы*, прадмет і *паглыбляючы* прадмет. У дачыненні да беларускай літаратуры паглыбляючымі прадметамі могуць быць руская літаратура, беларуская мова, гісторыя.

Метадычная літаратура вылучае *сінхронныя* і *асінхронныя* міжпрадметныя сувязі.

Найбольш эфектыўнымі з’яўляюцца *сінхронныя* сувязі, якія прадугледжваюць адначасовае (паралельнае) вывучэнне асобных тэм і праблем у блізкароднасных прадметах. Увогуле ж *сінхроннасць* у вывучэнні двух прадметаў у школе хутчэй выпадковасць, чым заканамернасць.

Да *асінхронных* міжпрадметных сувязяў настаўнік звяртаецца, калі патрэбны матэрыял вывучаўся раней (у папярэдніх класах) або яшчэ будзе вывучацца. Па гэтай прычыне *асінхронныя* ўзаемасувязі падзяляюцца на *рэтраспектыўныя* і *перспектыўныя*. Найчасцей наладжваюцца рэтраспектыўныя сувязі, якія будуюцца на папярэдніх ведах вучняў, атрыманых пры вывучэнні іншых прадметаў.

Міжпрадметныя сувязі з *рускай літаратурай* звычайна рэалізуюцца праз вывучэнне *ўзаемаўплыву літаратур і кантактных сувязяў пісьменнікаў*.

Зварот да ўзаемаўплыву літаратур дапамагае вучням выявіць агульнае і падобнае ў творчасці беларускіх і рускіх пісьменнікаў (стыль, тэмы, вобразы, матывы, сімвалы).

Вядома, што на станаўленне і фарміраванне творчай манеры многіх беларускіх пісьменнікаў паўплываў М. Гогаль, з вялікай павагай да якога выказаўся К. Вераніцын ў паэме “Тарас на Парнасе”: “Сам Пушкін, Лермантаў, Жукоўскі // і Гогаль шпарка каля нас // прайшлі, як павы, на Парнас”. Паэма “Тарас на Парнасе” вывучаецца ў IX класе. Апора на раней вывучаную ў курсе рускай літаратуры аповесць “Ноч перад Калядамі” дапаможа вучням убачыць, што захопленасць Гогалем знайшла адбітак ў творы беларускага аўтара: каларытныя этнаграфічныя сцэны, камічны паказ побыту парнаскіх багоў, дасціпны гумар. Уплыў творчасці Гогаля-рэаліста на беларускую літаратуру настаўнік можа паказаць вучням праз супастаўленне камедыі “Рэвізор” М. Гогаля і “Пінская шляхта” В. Дуніна-Марцінкевіча. Гэтыя творы збліжае

вострая крытыка існуючых парадкаў, суда і чыноўніцтва, падабенства раскрыцця характараў. Моцным быў уплыў М. Гоголя і на Я. Коласа. Гэта становіцца відавочным калі, напрыклад, параўнаць лірычныя пейзажы коласавай трылогіі “На ростанях” з карцінамі прыроды “Мёртвых душ” М. Гоголя.

Пры вывучэнні творчасці Я. Брыля ў Х класе вучні знаёмяцца з асаблівасцямі лірычнай прозы як мастацкай з’явы. Фарміраванне Я. Брыля як пісьменніка, знаўцы чалавечых душ адбывалася пад уплывам Л. Талстога, а вось майстрам лірычнай прозы яму дапамог стаць А. Чэхаў. У гэтым пісьменніку сам прызнаецца ў нарысе “Мой Чэхаў”.

Заўсёды і ўсюды творы А. Чэхава прыцягвалі асаблівую ўвагу Я. Брыля: у местачковай бібліятэцы яшчэ пры панах, за калючым дротам у фашысцкім палоне, у партызанскім атрадзе, у замежных камандзіроўках, за рабочым сталом пісьменніка. З вялікай творчай спадчыны А. Чэхава Я. Брыль выдзяляе тры апавяданні (“Ванька”, “Белалобы”, “Ведзьма”), якія найбольш запамніліся з маленства.

Успамінаючы пра юнацкія ўражанні ад чэхаўскіх апавяданняў, Я. Брыль адзначаў, што ў іх, асабліва ў “Ведзьме”, яго здзіўляла найбольш адчуванне прыгажосці ў прыродзе: “І невыпадкава, відаць, колькі б разоў ні перачытваў я Чэхава, у гэтых пачуццях, у той цудоўнай музыцы, што абуджаецца ў душы ад ягонага ўспрымання прыроды, першай струною звоніць пачуццё ўпершыню перажытай радасці – сустрэчы з нароўным чэхаўскім светам” [1, с. 312].

Па настраёнасці, маляўнічасці і лірызму апавяданне “Галя” вельмі блізкае да твораў А. Чэхава. Прырода ў Я. Брыля становіцца адным з галоўных персанажаў. У настаўніцкім з’яўляецца магчымасць на яскравых прыкладах паказаць, што прырода ў мастацкіх творы – не толькі фон, сугучны ці не сугучны з настроем героя або аўтара, а нешта большае. У думках гераіні апавядання вірыць перажытае і сённяшняе, яна ўся – трывога і гарэнне, а вакол – цішыня і снакой. Але прырода тут не закалыхвае. Кантрасная пачуццям гераіні, яна нібы агаляе іх, выносіць на паверхню самыя балючыя струны душы, да якіх боязна дакрануцца.

Гэта зусім не азначае, што Я. Брыль пераймае манеру пісьма вялікага рускага пісьменніка. Ён піша па-свойму, арыгінальна, яго творы ні з чымі не зблытаеш.

Эфектыўным спосабам рэалізацыі міжпрадметных сувязяў на ўроках беларускай і рускай літаратуры з’яўляецца *параўнальны аналіз* твораў. Звычайна ў школьнай практыцы настаўнікі беларускай літаратуры абавіраюцца на веды вучняў, атрыманыя раней пры вывучэнні рускай класікі. “Палеская хроніка” (раманы “Людзі на балоце” і “Подых навальніцы”) І. Мележа і раман М. Шолахава “Узнятая цаліна” вывучаюцца адпаведна ў Х і XI класах. Гэта дазваляе ўжо настаўніку рускай літаратуры супаставіць блізкія па тэматыцы творы, акрэсліць узнятае кола агульных праблем, вызначыць ідэйна-эстэтычныя

прынцыпы, якія ўтвараюць іх тыпалагічнае падабенства, і адначасова дапамагчы вучням убачыць творчую індывідуальнасць абодвух пісьменнікаў.

Тыпалагічная блізкасць найперш бачыцца ў тэматыцы. У “Палескай хроніцы” і “Узнятай цаліне” знайшло сваё адлюстраванне жыццё сялянства на самым драматычным этапе XX ст. – ў перыяд калектывізацыі.

І. Мележ і М. Шолахаў імкнуцца да манументальнага эпасу, блізкага да талстоўскай традыцыі, іх аб’ядноўвае маштабнасць паказу жыцця, з яго супярэчнасцямі і драматызмам. Пісьменнікі выявілі ўменне ствараць маляўнічыя карціны побыту народа, знаходзіць у ім такія дэталі і падрабязнасці, якія дапамагаюць глыбей раскрыць псіхалогію селяніна-працаўніка і такім чынам узнавіць шырокую эпічную карціну жыцця.

Значнае месца ў раманах І. Мележа і М. Шолахава займаюць масавыя сцэны, пры аналізе якіх вучні не толькі адчуваюць агульную настрой, “дыханне” народа, але і заўважаюць самыя тонкія нюансы ў мастацкім апаведзе. Падчас “бабьего бунта” (“Узнятая цаліна”), на будоўлі грэблі і на сходах беднаты (“Палеская хроніка”) гучыць голас народа, у якім тэсца адметнасць мясцовай гаворкі, супярэчнасць думак і меркаванняў, бурлівасць пачуццяў, збянтэжанасць, трывога і надзея.

Шмат тыпалагічных судакрананняў настаўнік знойдзе і пры параўнальным аналізе рамана М. Шолахава “Ціхі Дон” і “Палескай хронікі”.

Майстэрства раскрыць унутраны свет героя, філасофская заглыбленасць і гістарызм, бездакорнае спалучэнне зместу і формы – ўсё тое, што збліжае двух вялікіх пісьменнікаў вялікіх ўсходнеславянскіх літаратур.

Надзвычай выразна ўзаемаўплыў літаратур высвечваецца праз *асабістыя кантакты і творчую дружбу пісьменнікаў*, якой яна была, напрыклад, ў А. Куляшова і А. Твардоўскага. Для А. Куляшова А. Твардоўскі быў самым аўтарытэтным знатаком паэзіі і патрабавальным дарадцам. Творы беларускага пісьменніка зацікавілі А. Твардоўскага народнасцю, гістарычнай значнасцю зместу, багаццем мастацкай формы. Спачатку А. Куляшоў адчуваў на сабе ўплыў свайго рускага калегі, але ўжо ў ваенны час і асабліва ў пасляваенны перыяд гэты ўплыў стаў двухбаковым. Перапіска, выступленні ў друку, асабістыя сустрэчы спрыялі творчаму і духоўнаму ўзаемабагачэнню беларускага і рускага паэтаў. Да рэалізацыі перспектывы сувязяў настаўнік беларускай літаратуры можа звярнуцца пры супастаўленні антытаталітарнай паэмы А. Твардоўскага “Па праву памяці” і нізкі вершаў А. Куляшова “Маналог”, прысвечаную сябрам паэта, ахвярам сталінізму, Ю. Таўбіну і З. Астапенку.

Гісторыя літаратуры засведчыла такія спрыяльныя для станаўлення маладога пісьменніка від кантактаў як *настаўніцтва*. Пры вывучэнні ў X класе жыцця і творчасці І. Мележа мэтазгодным будзе апавед настаўніка пра лісты А. Фадзеева да І. Мележа, у якіх рускі пісьменнік дае ацэнку рамана “Мінскі напрамак”. Пісьмы гэтыя запамінаюцца сваёй шчырасцю і добразычлівасцю. Не

кожны прызнаны пісьменнік узяўся б так дэталёва, па-сяброўску аналізаваць твор малавядомага тады аўтара. Увагу вучняў варта звярнуць на тыя парады, якія даваў А. Фадзееў І. Мележу. У пісьмах у першую чаргу адзначаюцца станоўчыя бакі рамана, вылучаюцца найбольш удалыя моманты. “А цудоўнага ў гэтай кнізе шмат – галоўным чынам людзі. Вы іх ведаеце, любіце і ў аснове яны ў Вас у большасці выпадкаў атрымаліся” [5, с. 472]. Потым А. Фадзееў робіць практычныя заўвагі, раіць, як выправіць недахопы ў творы, заклікае маладога пісьменніка набрацца мужнасці, праявіць характар і ачысціць раман ад ўсяго лішняга і дробязнага. Асабліва запомніліся І. Мележу наступныя словы: “Папрацуйце ж яшчэ раз над сваім раманам, каб яго мог чытаць і любіць шматмільённы чытач, а не дзесяткі тысяч, раман гэтага варты” [5, с. 473]. Мележ прыслухаўся да думкі старэйшага таварыша пару і працаваў над раманам “Мінскі напрамак” практычна ўсё астатняе жыццё: інтэрвал паміж першай і другой рэдакцыяй склаў больш за 20 гадоў. Пісьменнік крытычна ставіўся да кожнага напісанага радка, працаваў да знемажэння. Незадоўга да смерці І. Мележ у сваім дзённіку зрабіў наступны запіс: “Вечарам, ноччу рабіць загатоўкі на дзень, чарнавое” [4, с. 322]. Выкарыстанне падобнага біяграфічнага матэрыялу не толькі пашырае літаратурны круггляд школьніка, але і ўплывае на фарміраванне яго як асобы.

Наладжванне міжпрадметных сувязей можа адбывацца праз паглыбленне ведаў па *тэорыі літаратуры* з апорай на падабенства літаратурных працэсаў. У IX класе ў курсе беларускай і рускай літаратуры ўводзіцца паняцце *класіцызм*. Спачатку здаецца, што паралельнае вывучэнне асаблівасцей класіцызму не дае асаблівых магчымасцей для ажыццяўлення міжпрадметных сувязей, паколькі гэты літаратурны напрамак у беларускай літаратуры не склаўся. Некаторыя прыкметы эстэтыкі і паэтыкі класіцызму ў парадыйнай форме знайшлі адбітак у беларускай літаратуры толькі ў бурлескных творах (паэмы “Энеіда навыварат” і “Тарас на Парнасе”). Разам з тым, як слушна заўважыў М. Лазарук, менавіта гэтае адрозненне і дае магчымасць паглыбіць уяўленні вучняў пра класіцызм як літаратурны напрамак [2, с. 15].

Вывучэнне дзвюх літаратур ва ўзаемасувязі патрабуе ад абодвух настаўнікаў шырокага круггляду, перспектывага бачання і творчага супрацоўніцтва.

Літаратура

1. Брыль, Я. Збор твораў : у 5 т. / Я. Брыль. – Мінск : Маст. літ, 1979. – 7 т.
2. Ивашин, В.В. Изучение русской литературы во взаимосвязи с белорусской: пособие для учителя / В.В. Ивашин, М.А. Лазарук, Е.Я. Ленсу. – Минск: Нар. асвета, 1988.
3. Коменский, Я.А. Избр. пед. соч. / Я.А. Коменский. – Москва : Учпедгиз, 1955.
4. Мележ, І. Збор твораў : у 10 т. / І. Мележ. – Мінск : Маст. літ, 1983. – 7 т.
5. Фадеев, А. Собр. соч. в 7 т. / А. Фадеев. – Москва : Сов. писатель, 1971. – 7 т.